СТОПАНСКА АКАДЕМИЯ

„Димитър А. Ценов" - Свищов

KreativEU
Knowledge & Creativity European University

Международна научно-практическа конференция

90 години дарителство, знание, иновации и устойчиво развитие в СА „Д. А. Ценов" – Свищов

Том III

5-7 ноември 2026 г.

СТОПАНСКА АКАДЕМИЯ „Д. А. ЦЕНОВ“ – СВИЩОВ

МЕЖДУНАРОДНА НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКА КОНФЕРЕНЦИЯ

90 ГОДИНИ ДАРИТЕЛСТВО, ЗНАНИЕ, ИНОВАЦИИ И УСТОЙЧИВО РАЗВИТИЕ В СА „Д. А. ЦЕНОВ“ – СВИЩОВ

Свищов, 5-7 ноември 2026 г.

Посветена на 90 години от създаването на Стопанска академия „Димитър А. Ценов“

Сборник с доклади

ТОМ III

Международната научно-практическа конференция е организирана при изпълнение на Административен договор № КП-06-МНФ/23 от 18.08.2026 г. (BNSF-1.010-0023-C01) на Фонд „Научни изследвания“ при МОН по Процедура за подкрепа на международни научни форуми, провеждани в Република България

Академично издателство „Ценов“
Свищов
2026

ПРОГРАМЕН КОМИТЕТ
Доц. д-р Марин Маринов
Ректор на Стопанска академия „Димитър А. Ценов“ – председател
Проф. д-р Красимир Шишманов
Проф. д. н. Божидар Божинов
Проф. д-р Любчо Варамезов
Доц. д-р Маргарита Шопова
Доц. д-р Ваня Григорова
Доц. д-р Румен Ерусалимов
Доц. д-р Пламен Йорданов
Доц. д-р Драгомир Илиев
Доц. д-р Иван Марчевски
Доц. д-р Ирена Емилова
Доц. д-р Сергей Найденов
Доц. д-р Катя Личева
Проф. д-р Пенка Шишманова
Доц. д-р Елена Йорданова
Доц. д-р Пламен Петков
Доц. д-р Пепа Стойкова
Доц. д-р Михаил Чиприянов
Доц. д-р Любка Илиева
Доц. д-р Теодора Филипова
Ст. преп. Елка Узунова
Ст. преп. д-р Радослав Николов

ОРГАНИЗАЦИОНЕН КОМИТЕТ
Доц. д-р Здравко Любенов – *председател*
Проф. д-р Светослав Илийчовски
Проф. д-р Атанас Атанасов
Доц. д-р Галина Чиприянова
Доц. д-р Маруся Смокова-Стефанова
Доц. д-р Красимира Славева
Гл. ас. д-р Асен Божиков
Ст. преп. д-р Венцислав Диков

РЕДАКЦИОНЕН СЪВЕТ
Проф. д-р Атанас Атанасов – *председател*
Проф. д-р Светослав Илийчовски
Проф. д-р Красимир Шишманов
Доц. д-р Искра Пантелеева
Доц. д-р Танер Исмаилов
Доц. д-р Здравко Любенов
Доц. д-р Галя Иванова-Кузманова
Доц. д-р Ирена Емилова
Доц. д-р Христо Сирашки
Доц. д-р Елена Йорданова
Доц. д-р Любка Илиева
Доц. д-р Валентин Милинов
Доц. д-р Красимира Славева
Доц. д-р Маруся Смокова-Стефанова
Доц. д-р Венцислав Василев
Доц. д-р Зорница Петкова

Публикуваните материали са рецензирани по метода на двойно сляпо рецензиране. Авторите носят отговорност за съдържанието на материалите, изразените мнения, използваните данни, цитираните източници и езиковото оформление на текстовете. Фонд „Научни изследвания“ не носи отговорност за съдържанието на докладите, представени на научния форум, както и за съдържанието на рекламните и други материали за него.

ISBN 978-954-23-2690-8 (print)
ISBN 978-954-23-2691-5 (online)

D. A. TSENOV ACADEMY OF ECONOMICS – SVISHTOV

INTERNATIONAL SCIENTIFIC AND PRACTICAL CONFERENCE

90 YEARS OF CHARITY, KNOWLEDGE, INNOVATION AND SUSTAINABLE DEVELOPMENT IN D. A. TSENOV ACADEMY OF ECONOMICS - SVISHTOV

Svishtov, 5th - 7th November 2026

Dedicated to the 90th anniversary since the establishment of D. A. Tsenov Academy of Economics

Conference Proceedings

VOLUME III

The International Scientific and Practical Conference was organized in the implementation of Administrative Contract № КП-06-МНФ/23 of August 18, 2026 (BNSF-1.010-0023-C01), awarded by the Bulgarian National Science Fund at the Ministry of Education and Science under the Procedure for Support of International Scientific Forums Held in the Republic of Bulgaria

Tsenov Academic Publishing House
Svishtov
2026

PROGRAM COMMITTEE
Assoc. Prof. Marin Marinov, PhD
Rector of D. A. Tsenov Academy of Economics
Prof. Krasimir Shishmanov, PhD
Prof. Bozhidar Bozhinov, PhD
Prof. Lyubcho Varamezov, PhD
Assoc. Prof. Margarita Shopova, PhD
Assoc. Prof. Vanya Grigorova, PhD
Assoc. Prof. Rumen Jerusalemov, PhD
Assoc. Prof. Plamen Yordanov, PhD
Assoc. Prof. Dragomir Iliev, PhD
Assoc. Prof. Ivan Marchevski, PhD
Assoc. Prof. Irena Emilova, PhD
Assoc. Prof. Sergey Naydenov, PhD
Assoc. Prof. Katya Licheva, PhD
Prof. Penka Shishmanova, PhD
Assoc. Prof. Elena Yordanova, PhD
Assoc. Prof. Plamen Petkov, PhD
Assoc. Prof. Pepa Stoykova, PhD
Assoc. Prof. Mihail Chipriyanov, PhD
Assoc. Prof. Lyubka Ilieva, PhD
Assoc. Prof. Teodora Filipova, PhD
Senior Lecturer Elka Uzunova
Senior Lecturer Radoslav Nikolov, PhD

ORGANIZING COMMITTEE
Assoc. Prof. Zdravko Lyubenov. PhD, Chairman
Prof. Svetoslav Iliychovski, PhD
Prof. Atanas Atanasov, PhD
Assoc. Prof. Galina Chipriyanova, PhD
Assoc. Prof. Marusya Smokova-Stefanova, PhD
Assoc. Prof. Krasimira Slaveva, PhD
Ch. Assist. Prof. Asen Bozhikov, PhD
Sen. Lect. Ventsislav Dikov

EDITORIAL BOARD
Prof. Atanas Atanasov, PhD – Chair
Prof. Svetoslav Iliychovski, PhD
Assoc. Prof. Iskra Panteleeva, PhD
Prof. Krasimir Shishmanov, PhD
Assoc. Prof. Taner Ismailov, PhD
Assoc. Prof. Zdravko Lyubenov, PhD
Assoc. Prof. Galya Ivanova-Kuzmanova, PhD
Assoc. Prof. Irena Emilova, PhD
Assoc. Prof. Hristo Sirashki, PhD
Assoc. Prof. Elena Yordanova, PhD
Assoc. Prof. Lyubka Ilieva, PhD
Assoc. Prof. Valentin Milinov, PhD
Assoc. Prof. Krasimira Slaveva, PhD
Assoc. Prof. Marusya Smokova-Stefanova, PhD
Assoc. Prof. Ventsislav Vasilev, PhD
Assoc. Prof. Zornitsa Petkova, PhD

The published materials have been peer-reviewed using the double-blind review method. The authors are solely responsible for the content of the materials, the opinions expressed, the data used, the cited sources, and the linguistic formatting of the texts. The Bulgarian National Science Fund bears no responsibility for the content of the papers presented at the scientific forum, nor for the content of its promotional or other materials.

ISBN 978-954-23-2690-8 (print)
ISBN 978-954-23-2691-5 (online)

СЪДЪРЖАНИЕ

ТОМ III
ОТРАСЛИ НА ИКОНОМИКАТА

THE FRANCHISE BUSINESS MODEL IN CONTEMPORARY INTERNATIONAL BUSINESS: OPPORTUNITIES AND LEGAL PERSPECTIVES
Prof. Dr. Emilija Gjorgjioska, PhD, Prof. Dr. Tatjana Spaseska, PhD, Prof. Dr. Aneta Risteska-Jankuloska, PhD, Prof. Dr. Dragica Odzaklieska, PhD 9

ЧОВЕШКИЯТ КАПИТАЛ КАТО ФАКТОР ЗА ПРЕДПРИЕМАЧЕСКИЯ УСПЕХ – ЕМПИРИЧНО ИЗСЛЕДВАНЕ СРЕД МЛАДИ БЪЛГАРСКИ ПРЕДПРИЕМАЧИ
Проф. д-р Любчо Варамезов, докторант Любомир Николов..... 19

ПОТЕНЦИАЛ ЗА РАЗВИТИЕ НА ЕВРОПЕЙСКИТЕ СХЕМИ ЗА КАЧЕСТВО ПРИ СЕЛСКОСТОПАНСКИТЕ ПРОДУКТИ И ХРАНИ В БЪЛГАРИЯ
Проф. д-р Марина Николова..... 27

ПРИЛАГАНЕ НА КЛЪСТЕРЕН АНАЛИЗ ПРИ МОНИТОРИНГ НА ДЕБИТОРСКАТА ЗАДЛЪЖНЯЛОСТ
Проф. д-р Светослав Илийчовски..... 37

ФОЛКЛОРНИЯТ ТУРИЗЪМ КАТО РЕСУРС ЗА РЕГИОНАЛНО РАЗВИТИЕ: СТРАТЕГИЧЕСКИ ПОДХОД
Проф. д-р Теодора Димитрова, д-р Захарина Томова 47

ОЦЕНКА НА ЧУВСТВИТЕЛНОСТТА НА ВЪТРЕШНОТО ПОТРЕБЛЕНИЕ НА ОСНОВНИ ХРАНИТЕЛНИ ПРОДУКТИ В КОНТЕКСТА НА ХРАНИТЕЛНАТА СИГУРНОСТ НА БЪЛГАРИЯ
Доц. д-р Ангел Саров, Гл. ас. д-р Михаела Михайлова, гл. ас. д-р Даниела Цвяткова, гс. д-р Боряна Козарева, ас. Диляна Бояджиева 54

ПРЕКИТЕ ЧУЖДЕСТРАННИ ИНВЕСТИЦИИ НА БАЛКАНИТЕ – ХРОНОЛОГИЯ И ВЪЗМОЖНОСТИ
Доц. д-р Добрин Ганчев, доц. д-р Сергей Найденов 62

ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА И ОСНОВНИ ХАРАКТЕРИСТИКИ НА УПРАВЛЕНСКИЯ ПРОЦЕС В СЪВРЕМЕННИТЕ ЗЕМЕДЕЛСКИ СТОПАНСТВА
Доц. д-р Елена Йорданова, гл. ас. д-р Георги Ангелов, гл. ас. д-р Цветан Марков..... 73

ПОДКРЕПА НА ИНИЦИАТИВИ ЗА УСТОЙЧИВОСТ - ВОДЯТ ЛИ ПОЛОЖИТЕЛНИТЕ НАГЛАСИ ДО ГОТОВНОСТ ЗА ПОЕМАНЕ НА РАЗХОДИ?
Доц. д-р Емил Николов 78

ДИГИТАЛНА ТРАНСФОРМАЦИЯ НА БИЗНЕСА – ПРЕДПРИЕМАЧЕСКИ КОНТЕКСТ
Доц. д-р Искра Пантелеева, проф. д-р Беата Сковрон-Миелник, гл. ас. д-р Себастиан Наройчик..... 88

ДИГИТАЛНАТА ТРАНСФОРМАЦИЯ И ИЗКУСТВЕНИЯТ ИНТЕЛЕКТ КАТО ДВИГАТЕЛИ НА НОВИТЕ ТЕНДЕНЦИИ В ТУРИЗМА
Доц. д-р Любка Илиева, проф. д.ик.н. Марина Алексеевна Измайлова 97

ИНОВАЦИОННИ ПОДХОДИ В УПРАВЛЕНИЕТО НА ТУРОПЕРАТОРСКАТА ДЕЙНОСТ
Доц. д-р Любомира Тодорова 105

СЕМЕЙНИЯТ БИЗНЕС В БЪЛГАРИЯ КАТО МОДЕЛ ЗА ОСЪЩЕСТВЯВАНЕ НА ТЪРГОВСКА ДЕЙНОСТ
Доц. д-р Петранка Мидова 112

ПРИНОС НА ИКОНОМИКАТА НА СПОДЕЛЯНЕТО ЗА ПОСТИГАНЕ НА ЦЕЛИТЕ ЗА УСТОЙЧИВО РАЗВИТИЕ
Доц. д-р Петя Иванова..... 119

ИЗСЛЕДВАНЕ ПРИЛОЖЕНИЕТО НА АНАЛИЗА НА ГОЛЕМИ ДАННИ В ПРЕДПРИЯТИЯТА ОТ РИТЕЙЛ СЕКТОРА: ПРИМЕРИ ОТ ЕВРОПЕЙСКИ СТРАНИ
Доц. д-р Симеонка Петрова..... 127

THE ROLE OF DIGITAL ECOSYSTEMS IN ACCELERATING ENTREPRENEURIAL CAPACITY IN EMERGING ECONOMIES
Assoc. Prof., PhD Tatiana Bucos..... 137

ТУРИЗЪМ В УСЛОВИЯТА НА ГЛОБАЛНА ИКОНОМИЧЕСКА И ГЕОПОЛИТИЧЕСКА КРИЗА
Доц. д-р Тихомир Личев..... 145

СОЦИАЛНАТА ИКОНОМИКА – ХАРАКТЕРИСТИКИ, ЦЕЛИ, ОБХВАТ
Гл. ас. д-р Ваня Ганева..... 151

ДИСПРОПОРЦИИ В ДИГИТАЛНОТО РАЗВИТИЕ НА ТЪРГОВСКИЯ БИЗНЕС В ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ
Гл. ас. д-р Зоя Иванова, гл. ас. д-р Иван Маринов..... 158

СЪТРУДНИЧЕСТВОТО И ИНДУСТРИАЛНИТЕ ЕКОСИСТЕМИ КАТО ДВИГАТЕЛИ ЗА ИНОВАЦИИ И РАЗВИТИЕ НА МАЛКИ И СРЕДНИ ПРЕДПРИЯТИЯ
Гл. ас. д-р Ивайло Костов 166

THE INTRODUCTION OF THE EURO AND THE FUTURE OF RETAIL TRADE IN BULGARIA: ATTITUDES AND PROSPECTS
Head Assist. Prof. PhD, Ivan Marinov 173

СЪВРЕМЕННИ АГРОБИЗНЕС РЕШЕНИЯ В КОНТЕКСТА НА КРЪГОВАТА ИКОНОМИКА
Гл. ас. д-р Илияна Кръстева..... 181

ДИГИТАЛНО ПРЕПОЗИЦИОНИРАНЕ НА ТУРИСТИЧЕСКИТЕ ДЕСТИНАЦИИ: ИНОВАЦИИ, МАРКЕТИНГ И ИКОНОМИЧЕСКИ ЕФЕКТИ
Гл. ас. д-р Кристина Шопова, д-р Юлия Проценко 188

СИСТЕМА ЗА УПРАВЛЕНИЕ НА ОКОЛНАТА СРЕДА НА ГРИФИД ХОТЕЛИ
Гл. ас. д-р Павлин Павлов 196

ТЪРГОВСКИ КОМУНИКАЦИИ И ИЗПОЛЗВАНЕТО ИМ ОТ СЪВРЕМЕННИ ЗЕМЕДЕЛСКИ ФИРМИ
Гл. ас. д-р Цветелина Кабакчиева 204

ДОВЕРИЕТО В СПОДЕЛЯНЕТО НА ЗНАНИЯ
Гл. ас. д-р Явор Станев 208

ПРЕДПРИЕМАЧЕСТВОТО В КОНТЕКСТА НА НАГЛАСИТЕ В БЪЛГАРСКОТО ОБЩЕСТВО И БИЗНЕС
Ас. д-р Александър Личев 217

ТЕНДЕНЦИИ ПРИ РЕГИСТРАЦИЯТА НА ДРУЖЕСТВА С ПРОМЕНЛИВ КАПИТАЛ В БЪЛГАРИЯ
Ас. д-р Елена Вълчева 225

ТЪРГОВСКИТЕ ФИРМИ В СВИЩОВ В ПЕРИОДА ОТ ОСВОБОЖДЕНИЕТО ДО ВОЙНИТЕ (1912-1918 Г.) – ОБЩ ПРЕГЛЕД
Преп. д-р Емилия Вачева 232

СПЕЦИФИКИ ПРИ „МОДУЛИРАНЕ“ НА ПРАВООТНОШЕНИЯТА В АДМИНИСТРАТИВНОНАКАЗАТЕЛНОТО ПРОИЗВОДСТВО В РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ“ /ОБЗОР НА ПОРОЧНАТА САНКЦИОННА ПРАКТИКА
Преп. Игнат Папазов 240

ОБОГАТЯВАНЕТО НА ДЛЪЖНОСТТА – СТРАТЕГИЯ ЗА МОТИВАЦИЯ И ПРЕДПОСТАВКА ЗА ФОРМИРАНЕ НА НЕФОРМАЛНИ ИНОВАЦИОННИ МРЕЖИ
Докторант Анелия Станева 246

РЕТРОСПЕКТИВЕН АНАЛИЗ В РАЗВИТИЕТО НА ПОДХОДА ЛИДЕР КЪМ ВОМР
Докторант Аделина Ангелова 253

ПОТЕНЦИАЛ И ПЕРСПЕКТИВИ ЗА РАЗВИТИЕ НА ГОЛФ ТУРИЗМА В БЪЛГАРИЯ
Докторант Ангел Ангелов 263

ТЕРИТОРИАЛНО РАЗПРЕДЕЛЕНИЕ НА ЗАЕТОСТТА И РЕГИОНАЛНИ РАЗЛИЧИЯ В БАЛНЕО, СПА И УЕЛНЕС ТУРИЗМА В БЪЛГАРИЯ
Докторант Антоанета Христова, ас. д-р Бартош Марчинковски 270

ДИСБАЛАНСИ И ПАЗАРНИ ДЕФОРМАЦИИ НА ПОЗЕМЛЕНИТЕ ОТНОШЕНИЯ В БЪЛГАРИЯ
Докторант Атанас Атанасов 278

ВЪЗМОЖНОСТИ ЗА УСЪВЪРШЕНСТВАНЕ ПОТЕНЦИАЛА НА ЧОВЕШКИТЕ РЕСУРСИ В СЪВРЕМЕННИТЕ ЗЕМЕДЕЛСКИ СТОПАНСТВА В КОНТЕКСТА НА УСТОЙЧИВОТО РАЗВИТИЕ
Докторант Боримил Шопов 285

КЛИМАТОЛЕЧЕНИЕТО КАТО СПЕЦИАЛИЗИРАНА ФОРМА НА ЗДРАВНИЯ ТУРИЗЪМ: ТЕОРЕТИЧЕН АНАЛИЗ И КОНЦЕПТУАЛНО ПОЗИЦИОНИРАНЕ
Докторант Ваня Стоева-Андонова..... 290

ОТ ЛИНЕЙНИЯ КЪМ КРЪГОВИЯ МОДЕЛ: КОНЦЕПТУАЛНИ ОСНОВИ И СЕКТОРНИ ПРОЯВЛЕНИЯ В ТУРИЗМА
Докторант Виктория Георгиева Джамбазка..... 297

ДИГИТАЛИЗАЦИЯ В ИНДУСТРИАЛНИТЕ ПРЕДПРИЯТИЯ – ОСНОВНИ НАПРАВЛЕНИЯ И ЦЕЛЕВИ ОРИЕНТИРИ
Докторант Деница Гъркова 306

ЗАЩО ESG НЕ РАБОТИ (И КАК ДА ГО НАПРАВИМ ДА РАБОТИ): КРИТИЧЕН АНАЛИЗ НА ESG ПРАКТИКИТЕ В МСП
Докторант Десислава Белева-Димитрова 313

МЕСТНОТО САМОУПРАВЛЕНИЕ КАТО ФАКТОР ЗА УСТОЙЧИВОТО РАЗВИТИЕ И КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТТА НА ТУРИСТИЧЕСКИТЕ ДЕСТИНАЦИИ
Докторант Ива Пламенова Панайотова..... 324

ТЕХНОЛОГИЧНИТЕ ИНОВАЦИИ КАТО ФАКТОР ЗА КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТ
Докторант Калин Борисов..... 332

ФИНАНСИРАНЕ НА ТУРИСТИЧЕСКИ ДЕЙНОСТИ ЧРЕЗ НПВУ И ЕВРОПЕЙСКИТЕ ФОНДОВЕ
Докторант Мария Иванова Павлова-Кондрова..... 340

ЗАПЛАХИ ЗА КОРПОРАТИВНАТА СИГУРНОСТ ПРЕД ТЪРГОВСКИЯ БИЗНЕС
Докторант Ралица Йовчева..... 349

ДИГИТАЛНИТЕ ТЕХНОЛОГИИ КАТО ФАКТОР ЗА ТРАНСФОРМАЦИЯ НА ТУРИСТИЧЕСКИТЕ ПРЕДПРИЯТИЯ
Докторант Теодора Попова 357

РАЗВИТИЕ НА ИНДУСТРИЯТА В БЪЛГАРИЯ – РЕТРОСПЕКТИВЕН АНАЛИЗ
Докторант Тихомир Георгиев..... 367

РОЛЯТА НА КЕТЪРИНГ ОБСЛУЖВАНЕТО КАТО ФАКТОР ЗА ПОВИШАВАНЕ АТРАКТИВНОСТТА НА ТУРИСТИЧЕСКИТЕ СЪБИТИЯ
Докторант Цветелина Петрова..... 375

СЪВРЕМЕННИ МЕТОДИЧЕСКИ ПОДХОДИ ПРИ РЕАЛИЗИРАНЕ НА УЧЕНИЧЕСКИ ТУРИСТИЧЕСКИ ПЪТУВАНИЯ
Докторант Цветелина Телбис 382

ИНТЕГРИРАНЕ НА КРЪГОВИ БИЗНЕС МОДЕЛИ В ПРЕДПРИЯТИЯТА КАТО ОСНОВА ЗА ПРЕХОД КЪМ ИНДУСТРИЯ 5.0
Докторант Захари Пенев..... 390

ESG PERFORMANCE AND MARKET VALUATION IN CHINA'S INDUSTRIAL SECTOR: THE MODERATING ROLE OF IDIOSYNCRATIC RISK
PhD student Yan Fu 398

R&D CAPITAL INTENSITY AND FIRM VALUE IN CHINA'S INDUSTRIAL SECTOR: EVIDENCE FROM OWNERSHIP HETEROGENEITY
PhD student Xinyue Du 412

UNMANNEDSTORES–НОВАТА КОНЦЕПЦИЯ В СВЕТОВНАТА ТЪРГОВСКА ПРАКТИКА
Студент Аница Декова 425

ОТРАСЛОВА СТРУКТУРА НА ИКОНОМИКАТА И НЕЙНОТО ЗНАЧЕНИЕ ЗА ИКОНОМИЧЕСКОТО РАЗВИТИЕ
Студент Борислава Горецова 431

ВЛИЯНИЕТО НА ДИГИТАЛИЗАЦИЯТА ВЪРХУ УПРАВЛЕНСКИТЕ РЕШЕНИЯ В МАЛКИЯ БИЗНЕС
Студент Даяна Пламенова Лучева 441

ИКОНОМИЧЕСКИ И СОЦИАЛНИ ИЗМЕРЕНИЯ НА КУЛТУРНОТО НАСЛЕДСТВО

ELENA DALLES AND PHILANTHROPY IN BELLE ÉPOQUE: HERITAGE, SOCIAL IMPACT AND CULTURAL LEGACY
Prof. Dr. Hab. Silviu Miloiu 455

РЕСУРСНИ И ОРГАНИЗАЦИОННИ ПРЕДПОСТАВКИ ЗА ВНЕДРЯВАНЕ НА ИИ-БАЗИРАНИ СИСТЕМИ В БЪЛГАРСКИТЕ ЧИТАЛИЩА
Доц. д-р Александрина Александрова, гл. ас. д-р Атанаска Решеткова, гл. ас. д-р Евгени Овчинников 487

ОТВЪД РЕКА ДУНАВ: НЕВИДИМИЯТ ИКОНОМИЧЕСКИ, ИНТЕЛЕКТУАЛЕН И КУЛТУРЕН МОСТ МЕЖДУ СВИЩОВ И БУКУРЕЩ ПРЕЗ ВЕКОВЕТЕ
Доц. д-р Александър Ганчев 495

КУЛТУРНОТО И ПРИРОДНОТО НАСЛЕДСТВО КАТО ОБЕКТ НА УСТОЙЧИВАТА ОТЧЕТНОСТ
Доц. д-р Галина Чиприянова, студент Emanuel Proenca Gomes, студент Rodrigo Miguel Gomes Rodrigues, студент Lara Alexandra De Paiva Tome, студент Miguel Angelo Bretes Pereira Carolo студент Santiago Pimenta Fernandes, студент Faisal S. A. Abulhatal 502

ПАРАДОКСИТЕ НА ЕДИН ТУРИСТИЧЕСКИ ОБЕКТ: РЕСТОРАНТ И БАР-ВАРИЕТЕ „ЦИГАНСКИ ТАБОР“ МЕЖДУ ЕТНИЧЕСКАТА КУЛТУРА И КОМЕРСИАЛНАТА ЕКЗОТИЗАЦИЯ
Доц. д-р Йелис Еролова, гл. ас. д-р Бехрин Шопова 509

РАЗВИТИЕ НА СТОПАНСКАТА ЕТИКА В БЪЛГАРИЯ
Доц. д-р Катя Личева 517

REMARKABLE, VETERAN AND MONUMENTAL TREES AS HERITAGE: RECOGNITION AND THE GOVERNANCE OF CARE IN SELECTED EUROPEAN JURISDICTIONS
Assoc. Prof. Lucia Nováková, PhD, Prof. Dr. Hab. Silviu Miloiu 522

ИНСТИТУЦИОНАЛНИЯТ МОДЕЛ НА СТОПАНСКАТА АКАДЕМИЯ „ДИМИТЪР А. ЦЕНОВ“ ЗА КАЧЕСТВО И УСТОЙЧИВО РАЗВИТИЕ – 90 ГОДИНИ ЛИДЕРСТВО В ИКОНОМИЧЕСКОТО ОБРАЗОВАНИЕ НА СТРАНАТА
Доц. д-р Росица Колева 540

ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА ПРЕД ВНЕДРЯВАНЕТО НА ИНОВАЦИИ В КУЛТУРНИЯ ТУРИЗЪМ
Гл. ас. д-р Милен Атанасов, ас. д-р Йоана Константинова..... 550

THE IMPACT OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE ON THE EDUCATION SYSTEM
Senior Instructor PhD in Economic Sciences Fuad Jabbarov Zeydulla Oglu 558

POTENTIAL OF INTERNATIONAL LEGAL FRAMEWORKS PROTECTING INTRINSIC VALUES IN CULTURAL HERITAGE
Assistant Professor PhD Said Edaich 567

MANAGEMENT OF CULTURAL-RELIGIOUS HERITAGE: HISTORICAL, SPIRITUAL, AND INTERNATIONAL DIMENSIONS OF FÁTIMA AND CZĘSTOCHOWA
Katarzyna Łukaniszyn-Domaszewska, PhD, Katarzyna Mazur-Włodarczyk, PhD, Elżbieta Karaśq, PhD..... 576

INDUSTRY-ORIENTED CHINESE CRAFTS: AN EXPECTATIONS PERSPECTIVE
Katarzyna Mazur-Włodarczyk, PhD, Katarzyna Łukaniszyn-Domaszewska, PhD 588

WOMEN DONATIONS TO SWEDISH RELIGIOUS INSTITUTIONS
PhD student Ciocoiu Elena-Adriana 599

РОЛЯТА НА ДИГИТАЛИЗАЦИЯТА ЗА ОПАЗВАНЕТО НА КУЛТУРНОТО НАСЛЕДСТВО
Студент Димитрийка Атанасова Чакова 606

КУЛТУРНОТО НАСЛЕДСТВО КАТО РЕСУРС ЗА МЕСТНОТО ИКОНОМИЧЕСКО РАЗВИТИЕ В МАЛКИТЕ ГРАДОВЕ
Студент Николина Кирякова 615

РАЗВИТИЕ НА ИНДУСТРИЯТА В БЪЛГАРИЯ – РЕТРОСПЕКТИВЕН АНАЛИЗ

Докторант Тихомир Георгиев[1]

Резюме: *Днес темповете на индустриалното развитие са динамични и ориентирани към високотехнологични процеси и изкуствен интелект. Историческата ретроспекция на българската индустрия способства за изграждане модел на поведение на индустриалното развитие на база политически, икономически, социални и научни фактори. Цел на изследването е да се очертае състоянието на българската индустрия в момента и структурните промени, настъпили в индустрията през последните 40 години. На тази основа следва да се формулират конкретни прогнози за развитието на българската индустрия в средносрочна и дългосрочна перспектива.*

Ключови думи: *индустриално развитие, технологична трансформация, българска индустрия, Индустрия 4.0, Индустрия 5.0*

JEL: B15; L16; O14; O33

DEVELOPMENT OF INDUSTRY IN BULGARIA – A RETROSPECTIVE ANALYSIS

PhD student Tihomir Georgiev

Abstract: *Today, the pace of industrial development is dynamic and increasingly oriented toward high-tech processes and artificial intelligence. A historical retrospective of Bulgarian industry contributes to the development of a model of industrial development behavior based on political, economic, social, and scientific factors. The aim of the study is to outline the current state of Bulgarian industry and the structural changes that have occurred in the industry over the past 40 years. On this basis, specific forecasts for the development of Bulgarian industry in the medium- and long-term perspective are to be formulated.*

Key words *industrial development, technological transformation, Bulgarian industry, Industry 4.0, Industry 5.0*

JEL: B15; L16; O14; O33

1. Въведение

Темповете на развитие на индустрията са в прогресия спрямо всеки предходен етап. Това е съществено предизвикателство за фирмите в сферата на производството в контекста на тяхната устойчивост и развитие. Атестат

[1] Tgeorgiev112233@gmail.com, СА „Д. А. Ценов“ град Свищов

за умението на индустрията да оцелява и да се развива са добре познатите икономически, политически и здравно-социални катаклизми през последните години. Тези външни фактори неминуемо повлияват не само на обществения живот, но и на производството, пазара на труда, търговията в България и света. Едни сектори генерират развитие, а други са застрашени. Все по-нужна на индустрията в България е бърза адаптация към променящата се икономическа и политическа среда, светкавичния прогрес на новите технологии и гарантиране на конкурентоспособност на пазара.

Обект на изследването са трансформационните процеси в индустрията. **Цел** е извеждането на времеви модел на развитие на Индустрията в България, който да послужи за изграждане на концептуален модел на развитие в бъдещи разработки. **Задачите** на изследването са да се разгледа ретроспективно индустриализацията от 1.0 до 4.0 в България и да се очертаят възможностите пред страната в преддверието на Индустрия 5.0.

2. Ретроспекция на индустриалното развитие в България

С еволюцията на човечеството и изграждане на по-големи общностни групи се развива и индустриализацията на общностите. Несъмнено индустриалния прогрес трябва да се разглежда в конкретна среда, на база влиянието на съществуващите към даден момент фактори.

2.1. Индустрия 1.0 – Период: 1833–1947 г.

В литературата данните за Индустрия 1.0 в България са противоречиви. Според Щерев (2018) Индустрията в България започва да се развива още преди Освобождението с откриване на първите индустриални фабрики през първата половина на 19 век. Според Димитров (2018) в края на XIX век новосъздадената българска държава има икономика, която е доста назад от нивото на икономиката на една дори слабо развита европейска държава. След Освобождението на България преобладаваща част от производствата в индустриалния сектор на българското стопанство са основани на пара, водна или животинска сила. За голям индустриален подем не може да става дума, защото по нашите земи в този период все още сме насочени към аграрна икономика и промишлеността се върти около ресурса, с който разполагаме тогава. Пазарът е в рамките на страната. В политически аспект държавността е плаха, а на преден план е укрепването на нацията и властта. Не може да се прави сравнение с другите страни от Европа, защото индустриализацията в България започва по-късно и се развива с по-бавни темпове, но не същевременно не може да се твърди, че такава не съществува.

От 1894 до 1928 г. се приемат четири закона за насърчение на индустрията в България (Палангурски, 2013), които действат като ускорители на модернизацията. През 1895 г., е обнародван първият Закон за насърчаване на местната индустрия. Той е насочен към стимулиране на индустриалното производство в България (Денева, 2013). Негова цел е да предоставя

данъчни облекчения, митнически преференции и други стимули за създаване на фабрики, като поставя основите на държавната индустриална политика. Законът за изменение и допълнение на Закон за насърчение на местната промишленост и търговия“ е обнародван в Държавен вестник през 1905 г. (Димитров, 2018). Чрез него се прави опит да се разшири кръга на предприятията, които могат да получават държавни насърчения, увеличава се периода и размера на предоставяните привилегии и цели ускоряване на индустриализацията в началото на XX век. През 1909 г. е приет Закон за изменение на Закона за насърчение на местната индустрия. Той прецизира критериите за предприятията, ползващи държавна подкрепа, насърчава инвестициите в по-модерни производства и машини. През 1928 г. е приет нов Закон за насърчение на местната индустрия от Правителството на Александър Цанков по настояване на Съюза на българските индустриалци. Тласък за приемането на нов закон дава външнополитическият и външнотърговският статут на страната. В края на 1925 г. изтича срокът на ограниченията, наложени от Ньойския договор на България, при сключване на търговски договори с други държави, в т.ч. клаузата на „най-облагодетелствана страна в търговията“ за стоките на всички страни от Съглашението (Първанова, 2018). Целта му е възстановяване и модернизация на индустрията, въвежда по-детайлна класификация на индустриалните предприятия и по-съвременни механизми за държавно подпомагане. Въпреки противоречивите мнения за ползите от приетите закони ако през 1894 г. в България има 72 индустриални предприятия, в които са заети 3 027 работници, то през 1912 г. в България вече има 389 индустриални предприятия, в които работят 15 560 работници. До определена степен растежът се обяснява с развитието на енергодобивната индустрия и оборудване на предприятията с двигатели, работещи с ел. енергия. Между Първата и Втората Световна война развитието на индустрията продължава с ускорени темпове като през 1934 г. предприятията са предимно малки и средни, но са значително увеличени - 3 815 на брой и заетите в тях са 87 442 работника.

2.2. Индустрия 2.0. Период: 1947–1989 г.

През този период е факт промяната във формата на държавно управление и трансформация на обществено-стопанските отношения. Наблюдава се постепенно заместване на парните машини с електро-задвижване и сравнително бавен растеж на промишленото производство. Преструктурирането на Българската индустрия започва през 1947 г. с приемането на Закон за национализация на частни индустриални и минни предприятия. По-късно през същата година е приета Конституция на Народна република България (Димитровска конституция). Текстовете в нея утвърждават държавната и кооперативната собственост като основа на стопанската система и създава правната база за планово развитие на индустрията в България. Към този момент функционират 4628 предприятия, в които са заети 158 127 души. В

резултат от това се постига „окрупняване“ на индустриалния бизнес в страната като се планира закриване на близо 40% от индустриалните предприятия. През 1948 г. е приет Закон за държавните предприятия. Той регламентира организацията, управлението и отчетността на държавните промишлени предприятия и въвежда единен модел на управление. След 1948 г. с постановление на Министерски съвет се утвърждава държавното планиране и се определя Държавна планова комисия като орган в системата на държавното управление. Този акт служи за нормативната основа за централното народностопанско планиране в България. Тя има за цел укрепване на стопанската дейност и има следните функции: разработва петгодишните и годишните народностопански планове; определя производствените задания за отраслите на индустрията; координира инвестициите в промишлеността; разпределя суровини, оборудване и капиталови вложения; контролира изпълнението на държавния план; съгласува дейността на министерствата в областта на индустриалното развитие. България става член на СИВ през 1949 г. Организацията координира икономическото развитие на социалистическите държави чрез международна специализация и кооперране. Влиянието върху индустрията на България, което указва членството ни в СИВ е специализация на производството, кооперране между социалистическите държави, обмяна на технологии и опит, развитие на машиностроенето, електрониката, химическата промишленост и електрокаростроенето. Първият петгодишен народностопански план (1953–1957 г.) и Плана за Ускорена индустриализация въвеждат задължително централно планиране с приоритет върху тежката индустрия и машиностроенето. Започва да се отчита ръст в индустриалното производство. След 1966 г. масовото производство е подкрепено от опитите за модернизация и ускорение на научно-техническия прогрес, които водят до механизация и автоматизация на индустриалните предприятия. Тези процеси способстват намаляването на ръчния труд за сметка на машините.

2.3. Индустрия 3.0. Период 1990–2010 г.

Следваща промяна в индустриалната структура на България започва през 1989 г. с приемане на Указ 56, който дава възможност за развитие на частна стопанска дейност. Към 1989 г. индустриалните предприятия са 2 593, а заетите в тях 1,58 млн. души. Създават се значителен брой предприятия, а с приемане на Закона за приватизация и следприватизационен контрол през 1992 г. голяма част от държаните предприятия се продават чрез средствата за масова и касова приватизация. При голяма част от сделките, особено при касовата приватизация, българските индустриални предприятия стават собственост на чуждестранни инвеститори. През 1997 г. дори се приема Закон за чуждестранните инвестиции, а година по-късно Закон за защита на конкуренцията. С това българската индустрия става неразделна част от

европейската и световната индустрия, страната ни постепенно се доближава до европейските правила за конкуренция.

Щерев (2018) определя периода след 2000 г. като Индустрия 3.5. За много кратък период се случват редица значими събития за българската промишленост. През 2001 г. е приет „Национален план за икономическо развитие 2000–2006 г.“, който предвижда повишаване на конкурентоспособността в три основни сектора на икономиката: промишлеността, туризма и малките и средните предприятия. Стратегическата цел на промишлената политика, формулирана в този документ, е „да се изградят динамични и конкурентоспособни производствени подсектори чрез прилагането на два инструмента: приватизация и създаване на нови производствени предприятия с български и чуждестранен капитал“ според Национален план за икономическо развитие (НПИР) 2000–2006 г., подготвен от българската администрация в процеса на подготовка за членство в ЕС. (Ангелова, 2017). След 2000 г. особен акцент в развитието на индустрията в България има развитието на интернет технологиите. България се подготвя за членство в ЕС. През 2004 г. е приет Закон за насърчаване на инвестициите. Негова цел е създаване на механизми за насърчаване на инвестиционната дейност, включително за големи инвестиционни проекти и индустриални предприятия. През 2007 г. страната ни влиза в Европейския съюз. Българското индустриално законодателство започва да се прилага в рамките на единния европейски пазар и се хармонизира с множество директиви и регламенти на ЕС. Въпреки това още не сме част от Шенгенското пространство, което затруднява свободната търговия. Нещо повече, светът е в предверието на световна финансова криза, която прераства в икономическа криза, а тя от своя страна нанася сериозен отпечатък върху икономиката на България и развитието на промишлеността.

2.4. Индустрия 4.0. Период: 2011–2030 г.

Четвъртата индустриална революция настъпва плавно в България. Тя се характеризира със съчетаването на физическото производство с цифрови технологии като: изкуствен интелект (AI); интернет на нещата (IoT); индустриални роботи; автоматизирани производствени линии, ръководени от разстояние; облачни изчисления; големи данни и анализ на данни; 3D принтиране; сензори и системи за мониторинг и контрол; развитие и регламентиране на процесите по киберсигурност. Тези технологии позволяват машините, производствените линии и информационните системи да обменят данни и да реагират автоматично на промените в производствения процес. Неоспоримо е, че българската индустрия се дигитализира и все по-често срещаме примери за дигитално предприятие, което се обосновава на следването на 4 етапа (Щерев, 2018): Дигитализиране на документооборота; Наблюдение на производството в реално време; Въвеждане на т. нар. умни процеси; Свързване на производството с интернет. Въпреки доброто интернет

покритие и навлизането на новите технологии процесите в България са забавени поради последствията от световната криза и приучаването на бизнеса да оперира по европейски стандарти. През 2017 г. Министерският съвет одобрява „Концепция за цифрова трансформация на българската индустрия (Индустрия 4.0)“. Основната цел е модернизиране, автоматизиране и повишаване на конкурентоспособността на българската икономика. В концепцията е заложена визия до 2030 г. България да се утвърди като регионален център на цифровата икономика. Българските индустриални фирми все повече залагат на използване на облачни технологии и големи данни в своята дейност. През последните години държавата насочва европейско финансиране към цифровизацията на предприятията. В рамките на Програмата „Конкурентоспособност и иновации в предприятията“ 2021–2027 г. са предвидени специални процедури за дигитализация и Индустрия 4.0. Особено важна е процедурата BG16RFPR001-1.008 „Въвеждане на технологии от областта на Индустрия 4.0 в предприятията“. Тя е насочена към повишаване нивото на дигитализация на предприятията чрез инвестиции в технологии от Индустрия 4.0. Към август 2026 г. по нея вече са сключени нови 104 административни договора с общ размер на безвъзмездната помощ около 27,86 млн. евро, като увеличеният бюджет позволява финансиране на още 286 предприятия. Съществува и отделна процедура „Дигитализация на предприятията“, насочена към микро - и малките предприятия. Тя подпомага внедряването на ERP, CRM, онлайн магазини и решения за киберсигурност, които подготвят предприятията за преминаване към по-високи нива на Индустрия 4.0. По данни от НСИ за 2024 г. в България има 37 072 промишлени предприятия с 550 829 заети в тях.

Предизвикателствата пред България, свързани с разгръщането на потенциала си в тази индустриална революция според Велева са (2020): необходимостта от дългосрочни и устойчиви национални и международни политики, които трябва да гарантират развитието на интелигентни иновации и устойчиви промени; недостатъчно инвестиции в модерно оборудване; недостиг на квалифицирани специалисти; недостатъчни цифрови умения на част от работната сила; високи разходи за внедряване на нови технологии; проблеми с киберсигурността; ограничена връзка между научните организации и бизнеса; по-ниска степен на дигитализация при част от малките предприятия.

2.5. Индустрия 5.0. Период след 2030 г.

Европейската комисия определя следващото индустриално ниво на развитие като поставя в центъра 3 основни принципа: човекоцентричност, устойчивост и устойчивост към кризи. Идеята е технологиите да допълват човека, а не индустрията да се оптимизира единствено за производителност и печалба (Брек, 2021). Предполагаемите предимства за България са пови-

шаването на производителността, повишаване на конкурентната способност, подобряване на условията на труд, по малко ресурси и отпадъци. Има вече национална посока към такава трансформация. Проектът на Националната индустриална стратегия 2026–2030 г. поставя като цели технологична модернизация и цифровизация, климатична неутралност, инвестиции в човешкия капитал и модернизиране на индустриалните паркове.

В обобщение под формата на Таблица 1 е представено развитието на индустрията в България, като са идентифицирани продължителността, технологиите, външните и вътрешните фактори, които й повлияват.

Таблица 1. Времеви модел на развитие на индустрията в България

Индустрия:	**Технологии**	**Външни фактори**	**Вътрешни фактори**
Индустрия 1.0 ≈ 115 години (1833–1947 г.)	Парна машина	Преди и след Освобождението на България	Механизация
Индустрия 2.0 ≈ 43 години (1947–1989 г.)	Електрификация	Капиталови инвестиции	Масово производство
Индустрия 3.0 ≈ 30 години (1990–2010 г.)	Автоматизация	Глобализация	Компютъризация
Индустрия 4.0 ≈ 20 години (2011 – 2030 г.)	IoT, AI, Big Data	Дигитална икономика	Интелигентни производства
Индустрия 5.0 след 2030 г. ≈ 10 години (прогноза)	Човек + AI + устойчивост	ESG, Зелена политика	Синергизация, иновации и висока добавена стойност

3. Заключение

След разглеждане на етапите на индустриалното развитие в контекста на индустрия 1.0, 2.0, 3.0, 4.0 и 5.0, като под влияние са взети не само външни, но и вътрешни фактори за развитие на трансформационните процеси в индустрията е предложен времеви модел на развитие на българската индустрия. Моделът показва, че с напредването на индустриалните поколения: продължителността на циклите намалява; скоростта на технологичната промяна нараства; ролята на знанието и иновациите се увеличава; добавената стойност на труда се превръща във водещ фактор за конкурентоспособността.

Използвани източници

Денева, А. и др. (2013 г.) Индустриалната политика между историята и практиката, стр. 72.

Димитров, М., (2018 г.) Законите за насърчаване на индустрията в България (1879-1912 година), стр. 2-3.

Закон за национализация на частни индустриални и минни предприятия (Обн., ДВ, бр. 302 от 27.12.1947 г.; изм. и доп., бр. 176 от 2.08.1949г).

Министерство на икономиката и индустрията, Концепция за цифрова трансформация на българската индустрия (Индустрия 4.0), https://old.mi.government.bg/bg/themes/koncepciya-za-cifrova-transformaciya-na-balgarskata-industriya-industriya-4-0-1862-468.html?utm

Министерство на околната среда и водите, Проект на Национална индустриална стратегия за преработващата и добивна промишленост в България 2026 - 2030 г. https://www.moew.government.bg/bg/proekt-na-nacionalna-industrialna-strategiya-za-prerabotvastata-i-dobivna-promishlenost-v-bulgariya-2026-2030-g/?utm

Палангурски, М. (Сиела, 2013), Нова история на България - част 1: Княжеството (1879 - 1911), стр. 202-205.

Първанова, Р., (2018), Парламентът, стопанските и професионални организации и приемането на Закона за насърчение на местната индустрия (1928 г.). Известия на Центъра за стопанско-исторически изследвания, т. III, 2018, с. 139–149.

Щерев, Н и др.(2018). Развитие на индустрията в България сред 1989 г.: икономически, социални и политически ефекти , стр.16-17.

Angelova, R. (2017). BULGARIAN INDUSTRIAL POLICY – A BRIEF R REVIEW OF ITS DEVELOPMENT, pp. 1-4.

Breque, M., De Nul, L., & Petridis, A. (2021), Industry 5.0 - Towards a sustainable, human-centric and resilient European industry - Research and innovation Paper Series, pp. 25-29.

Veleva, N. (2020). Introduction of Industry 4.0 in Industrial Enterprises: Problems and Challenges. Industry 4.0, Vol. 5, Issue 2, pp. 84–86., https://stumejournals.com/journals/i4/2020/2/84.full.pdf, p.86.